

Küreselleşmenin Rus Jeopolitik Düşüncesine Etkisi[†] The Effect of Globalization on Russian Geopolitical Thought

Hatice DÖNMEZ*

Öz

Hayatın her alanında etkili olan küreselleşme süreci birçok kavramın da yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Bu kavramlardan biri olan “jeopolitik” kavramı da küreselleşme süreci ile dönüşüme uğramış ve yeniden tanımlanmıştır. Küreselleşmenin jeopolitik kavramında yol açtığı bu dönüşüm Rus jeopolitik düşüncesinde de etkili olmuştur ve Rus jeopolitik düşüncesi günümüze kadar geçen süre içerisinde bir takım dönüşümler geçirmiştir. Çarlık döneminden günümüze kadar geçen süre boyunca Rusya'nın dış politikasını dayandırdığı jeopolitik düşüncesini ve küreselleşmenin Rus jeopolitik düşüncesi üzerindeki etkisini konu edinen bu çalışma, Rusya dış politikası ile ilgili yapılacak olan çalışmalar için teorik bir altyapı sunması açısından literatüre katkı sunmaktadır. Çalışma ayrıca uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin daha kolay anlaşılması ve açıklanabilmesine katkı sağlaması açısından da önem taşımaktadır. Doküman analizi yöntemi ile elde edilen verilerin tarihsel analiz yöntemi ile değerlendirildiği çalışmada, Rus jeopolitik düşüncesinde her dönem “toprak” unsurunun belirleyici bir unsur olduğu ve Rus emperyal kimliğinin her dönem muhafaza edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Jeopolitik, Rus Jeopolitiği.

Abstract

The globalization process, which is effective in all areas of life, necessitated the redefinition of many concepts. The concept of “geopolitics”, one of these concepts, has also been transformed and redefined with the globalization process. This transformation caused by globalization in the concept of geopolitics has also been effective in Russian geopolitical thought and Russian geopolitical thought has undergone some transformations until today. This study, which deals with the geopolitical thought on which Russia bases its foreign policy from the Tsarist period to the present, and the effect of globalization on Russian geopolitical thought, contributes to the literature in terms of providing a theoretical infrastructure for the studies to be made on Russian foreign policy. The study is also important in terms of contributing to the easier understanding and explanation of the developments in the international system. In the study, in which the data obtained by the document analysis method were evaluated with the historical analysis method, it was concluded that the “land” element was a determining factor in the Russian geopolitical thought in every period and the Russian imperial identity was preserved in every period.

[†] Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye, e-posta, haticednmz02@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5005-4953.

Geliş Tarihi/ Submitted Date: 18.10.2022

Kabul Tarihi/ Accepted Date: 16.12.2022

Online Yayın Tarihi/ Published Online Date: 30.12.2022

Atıf-Reference: Dönmez, H. (2022). Küreselleşmenin Rus jeopolitik düşüncesine etkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 210-232.

Keywords: Globalization, Geopolitics, Russian Geopolitics.

Giriş

İlk ortaya çıktıkları dönemden beri devletler, sürekli olarak sahip oldukları toprakları genişletmek veya korumak güdüsüyle hareket etmişler ve bunun mücadelesini vermişlerdir. Bunun sonucunda “alan” kavramı siyasette önemli bir yer edinmiştir. Nitekim Avrupa’da 17. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkmaya başlayan modern devlet sisteminin en önemli aktörü olan ulus-devlet olabilmenin şartı, sınırları belirli bir toprak parçası (alan) üzerindeki hâkimiyettir (Palabıyık, 2009: i). Dolayısıyla temel hedefleri, sahip oldukları toprak parçası üzerindeki hâkimiyetlerini korumak ve sürdürmek olan devletlerin izlemiş oldukları politikalar da bu amaca yönelik olarak üretilmektedir. Bu kapsamda coğrafya ile siyaset arasındaki ilişkiyi açıklayan bir kavram olan “jeopolitik”, “devlet”i oluşturan en önemli unsurlar olan “toprak”, “güç” ve “kimlik” gibi kavramları bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda jeopolitik, bazen varlığını sürdürmeye çalışan devletlerin bu amaca yönelik izlemiş oldukları politikalarını belirleyen bir düşünce akımı iken, bazen de devletler tarafından, izlemiş oldukları politikalara meşruiyet sağlama aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla uluslararası sistemde yaşanan gelişmelere paralel olarak öncelik ve tercihleri de değişen devletlerin izlemiş oldukları politikaların değişmesiyle birlikte jeopolitik de değişime uğramaktadır. Bu durum jeopolitiğin dinamik bir doğaya sahip olduğunu göstermektedir.

Coğrafi keşifler ve sanayi devrimiyle birlikte artan hammadde ve pazar ihtiyacının neden olduğu sömürgeci faaliyetler sonucu özellikle iki dünya savaşı arası dönemde jeopolitik, devletlerin emperyal politikalarının bir aracı haline gelmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan jeopolitik teoriler, canlı bir organizma olarak kabul edilen devlete belirli bir “yaşam alanı” sunmakta ve devletin büyümesi için sınırlarının genişlemesi gerektiğine yönelik düşüncelere dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından başlayan Soğuk Savaş döneminde ise jeopolitik teoriler, iki büyük gücün mücadelesine yönelik olarak belirlenmiştir. Söz konusu mücadelenin iki ana eksenini oluşturan kapitalizm ve komünizm ideolojisi, bu dönemde devletlerin jeopolitik düşüncelerine de yansımıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılması ve komünizmin çökmesiyle iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi sonucunda, mevcut güç dengesinin değişmesine ve özellikle bu dönemde hızını artıran küreselleşme rüzgarının yol açtığı gelişmelere paralel olarak gücün yönü de değişmiştir. Güç dengesindeki ve gücün yönündeki değişme, devletlerin politikalarını belirleyen jeopolitik algılarında da değişime yol açmış ve yeni jeopolitik teoriler ortaya atılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşme süreciyle birlikte iletişim ve ulaşım alanında yaşanan gelişme ve ilerleme sonucu sınırlar eski önemini kaybederken, uluslararası sisteme devlet dışı aktörler de dahil olmuştur. Ulus devletlerin sistem üzerindeki belirleyiciliğinin azaldığı bu dönemde coğrafya da eski önemini yitirmiş ve jeopolitiğin belirlenmesinde coğrafyanın yanı sıra, sosyal ve kültürel unsurlar da etkili olmuştur. Uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler Rusya’nın da jeopolitik düşüncesinde birtakım değişikliklere yol açmıştır. Bununla birlikte “toprak” unsuru ve emperyal kimlik, Rusya’nın her dönem jeopolitik düşüncesinde belirleyici bir unsur olmuştur.

Köklü bir devlet geleneğine sahip olan Rusya, tarihsel geçmişinde birçok kırılma noktasından geçerek, Moskova Knezliği’nden Rusya Federasyonu’na kadar birçok farklı devlet yapılanması süreçlerinden geçmiş, buna rağmen süper güç konumuyla her dönem

uluslararası sistemin belirleyici ve etkili bir aktörü olarak varlığını koruyup sürdürebilmeyi başarmış bir ülkedir. Çarlık döneminden günümüze kadar geçen süre boyunca Rusya'nın dış politikasını dayandırdığı jeopolitik düşüncesini ve küreselleşmenin Rus jeopolitik düşüncesi üzerindeki etkisini konu edinen bu çalışma, Rusya dış politikası ile ilgili yapılacak olan çalışmalar için teorik bir altyapı sunması açısından literatüre katkı sunmaktadır. Çalışma ayrıca uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin daha kolay anlaşılması ve açıklanabilmesine katkı sağlaması açısından da önemlidir. Çalışmada Rus jeopolitik düşüncesinde her dönem "toprak" unsurunun belirleyici bir unsur olduğu ve Rus emperyal kimliğinin her dönem korunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Doküman analizi yöntemiyle elde edilen verilerin tarihsel analiz yöntemi ile incelendiği çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinin yer aldığı ilk bölümünde küreselleşme ve jeopolitik kavramları ile küreselleşmenin jeopolitik üzerindeki etkisine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Rus jeopolitik düşüncesi, Çarlık Rusyası Dönemi, Sovyetler Birliği Dönemi ve Sovyet sonrası dönem olmak üzere üç ana döneme ayrılarak incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan analiz kısmında ise Rus jeopolitiğinin küresel süreçteki dönüşümü irdelenerek çalışma sonlandırılmıştır.

Küreselleşme ve Jeopolitiğe Kavramsal Bir Bakış

Çalışmanın bu kısmında küreselleşme ve jeopolitik kavramlarının tanımlarına ve gelişim süreçlerine yer verilmiş ve küreselleşmenin jeopolitik üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Küreselleşme Kavramı

Çok boyutlu bir kavram olmasından dolayı hakkında net ve ortak bir fikre dayalı tanımlama yapılması oldukça zor olan küreselleşmeye ilişkin olarak kavramın içeriğine göre ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik vb. anlamda birbirinden farklı çok sayıda tanım yapılmıştır. İçerdiği çeşitlilikten yola çıkılarak genel bir tanım yapılacak olursa küreselleşme, iktisadi ve ticari alanda genişleme, bilgi ve iletişimin yaygınlaşması veya dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olayın tüm dünyayı etkilemesi olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda küreselleşme kavramı, toplumsal olayları yerellikten çıkararak uluslararası bir platforma taşımakta, böylece sorunlar ve çözüm yolları tek taraflılıktan çıkıp çok taraflı bir hal almaktadır (Yüksel, 2014: 131-132).

Küreselleşmenin, üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmadığı gibi ne zaman başladığı hakkında da uzlaşmış bir zaman dilimi bulunmamaktadır. Küreselleşmenin başladığı döneme ilişkin üç görüş öne çıkmakta olup, bunların ilki küreselleşmenin başlangıcının, tarihin başlangıcına dayanmakta olduğunu ve daha sonraki süreçlerde de hız kazandığını savunmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise küreselleşme süreci, modernleşme ve kapitalizmin gelişim süreciyle eşzamanlı olup sonraki süreçlerde hız kazanmıştır. Son olarak küreselleşmenin son yıllarda ortaya çıkan bir olgu olduğunu savunan görüş ise bunu sanayi ötesi toplum, modern ötesi toplum ve kapitalist sistemin çözülmesine dayandırmaktadır (Kutlu & Eşkinat, 2002: 233). Ne olduğu ve ne zaman başladığına ilişkin tartışmalar bir yana, küreselleşme kavramı McLuhan'ın (McLuhan, 2001: 34) ilk defa 1962 yılında yayınlanan "Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu" isimli eserinde "küresel köy" (global

village) ifadesini kullanarak yeni iletişim teknolojilerinin insan hayatındaki etkisine işaret etmesiyle bugünkü etkinliğini kazanmıştır. McLuhan'ın bu ifadesi, dünya ekonomisinin tek bir pazar haline geleceğinin sinyalinin vermiştir (Aktel, 2001: 195).

1980'li yıllara gelindiğinde daha sık kullanılmaya başlanan kavram, 1990'larda bilim adamları tarafından daha fazla önemsenmiştir (Bozkurt, 2005: 338). Nitekim Hobsbawm'ın (Hobsbawm, 1994: 5) ifadesiyle, dünya 1980'lerin sonu ile 1990'ların başında bir dönemin kapanmasına şahit olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Batı'nın artan gücü, bilişim, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, tüketim alışkanlıklarındaki değişimler ve daha birçok unsur, küreselleşmenin önemli bir olgu olarak gündeme gelmesine neden olmuştur (Germeç Tanrıverdi, 2017: 21). Günümüze kadar gelen süreç içerisinde ulaşım alanında gelişen demiryolu ağları, buharlı gemiler ile bilgi ve iletişim alanında yaygınlaşan telefon, telgraf, radyo, televizyon, bilgisayar, internet ve sosyal medya kullanımı gibi teknolojik devrimler, bir taraftan zamanın akışını hızlandırırken, diğer taraftan da ulaşım ve haberleşmeyi kolaylaştırmıştır (Germeç Tanrıverdi, 2017: 22-23). Özellikle dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen ekonomik, sosyal, siyasi vb. gelişmelerin kısa sürede bütün dünya tarafından öğrenilmesinin yolunu açan iletişimde yaşanan olağanüstü gelişmeler, küreselleşmenin altyapısını oluşturmaktadır (Çiçek, 2005: 38). Küreselleşmenin en önemli ayağını oluşturan iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, bilgiye ulaşımı kolaylaştırmıştır. "Bilgi çağı" olarak nitelendirilen günümüz dünyasında, gücün en önemli kaynağı olarak kabul edilen bilgiye erişimle, ülkeler daha da güçlü hale gelmişlerdir (Germeç Tanrıverdi, 2017: 29). Küreselleşme süreci ile yaşanan bu değişim ve dönüşümler bazı kavramların da yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Bu kavramlardan bir tanesi de siyaset ile coğrafya arasındaki ilişkiyi inceleyen jeopolitik kavramı olmuştur.

Jeopolitik Kavramı ve Gelişim Süreci

Kelime kökeni olarak jeopolitik, Türkçe'de yer, arz veya dünya anlamlarına gelen "geo" ile siyaset anlamına gelen "politika" terimlerinin birleşmesiyle meydana gelmiş bir kavram olup (Ulaş, 2011: 21), siyasi eylemler ile bu eylemlerin gerçekleştiği topraklar, bir başka deyişle siyaset ile coğrafya arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Parker, 1998: 1-2).

İlk defa İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen (1864-1922) tarafından 1899 yılında kullanılan jeopolitik kelimesi, Alman siyasi diline girmesiyle birlikte, yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış, tarihsel süreç boyunca da farklı anlam ve farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Jeopolitik terimi ilk önceleri emperyalist bir siyasetin, daha sonraları ise yaşam alanı adı altında yayılcı bir siyasetin aracı olarak görülmüştür. Dolayısıyla kavramın doğası, herkesin üzerinde uzlaştığı ortak bir tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır. Kimileri jeopolitiği coğrafi determinizm olarak kabul ederken, kimileri de saldırganlığın ve emperyalizmin temelini oluşturan düşünce sistemi olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte kavram, iki dünya savaşı arası yıllarda "Alman Devlet Yönetim Bilimi" ile aynı anlamda kullanılmıştır (Tezkan & Taşar, 2002: 14; Karabulut, 2005: 24).

Üzerinde uzlaşılmış bir tanımla bulunmayan jeopolitiği Rudolf Kjellen, "coğrafi organizmalar veya mekanda bir olgu olarak devletleri inceleyen bir bilim" şeklinde tanımlamaktadır (Braden & Shelley, 2000: 15). Devlete dair düşüncelerini Friedrich Ratzel'in görüşlerine dayandıran Kjellen, 1918 yılında ortaya atmış olduğu devlet teorisinde, devletin

siyasal ve mekansal gelişimini belirleyen beş alandan ilkinin jeopolitik olarak belirlemektedir. Buna göre jeopolitik, devlet toprağının araştırılmasını içermekte olup, devleti iç siyasetin hukuki bir öznesi olmaktan çıkararak, dış siyasetin güç öznesi haline getirmektedir (Tezkan & Taşar, 2002: 96, 99-100). Bu tanımda önemli iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri “güç”, bir diğer deyişle “nüfuz” ya da “politika”; diğeri ise “mekan”, bir başka deyişle “toprak” tır (Özey, 2019: 2).

Kısaca “coğrafyanın siyasi olarak yorumu” (Tezkan & Taşar, 2002: 14) şeklinde tanımlanabilecek olan jeopolitiğin geçmiş, bugün ve geleceğin iktidar ilişkilerini, siyasi ve fiziki coğrafyanın unsurlarını temel alarak inceleyen bir bilim dalı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda jeopolitik, coğrafi gerçeklikler ile uluslararası sorunlar arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlamaktadır (Özey, 2019: 1). O halde jeopolitik, “coğrafyanın bütün unsurları ile aktifleşmesi ve bu unsurlar değerlendirilerek sonuçlar çıkarılmasıdır” (İlhan, 2002: 318).

İlhan (İlhan, 1989: 13), Jeopolitiğe dair bu güne kadar yapılan tanımların neredeyse tamamında “devlet”, “coğrafya” ve “politika” kavramlarına ağırlıklı bir şekilde yer verildiğine dikkat çekerken, Retailé (Rataillé, 2000: 24, 22), jeopolitik ile devlet arasındaki özel ilişkiyi sağlayan unsurlara dikkat çekmekte ve bunları “siyasetin üstünlüğü”, “kimlik birliği” ve “toprak” olarak belirlemektedir. Bununla birlikte jeopolitik unsurlar, sadece konumsal olmayıp aynı zamanda tarihseldir. Dolayısıyla bir sorun sadece ekonomik ya da sadece askeri verilere dayalı olarak çözümlenemez. Sağlıklı bir çözüm için tüm verilerin dikkate alınması gerekir (İşcan, 2004: 51). Bu bağlamda jeopolitikte, iktisadi, toplumsal, askeri, kültürel, tarihi ve siyasi, tüm unsurların tamamı siyasi coğrafya üzerinden ele alınıp değerlendirilmekte ve siyasi coğrafya, bu unsurlarla etkin hale getirilmektedir. Buradan jeopolitiğin işlevinin politika üretmek değil, politika üretilecek alanlar için veri hazırlamak olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (İlhan, 2002: 319). Başka bir şekilde ifade edilecek olursa jeopolitik düşünceler, uluslararası sistemin nasıl ve hangi gelişmelerden etkilenerek şekillendirildiğini anlayabilmek ve açıklayabilmek amacıyla ortaya çıkmaktadır (Tezkan & Taşar, 2002: 174).

Yeni bir kavram olsa da ifade etmiş olduğu anlam dikkate alındığında, siyasi bir girişimin tarihi ve coğrafi zemini olarak jeopolitiğin tarihinin, siyasetin “toprak” ve “iktidar” söylemi kadar eski olduğu görülmektedir (Retailé, 2000: 23). Dolayısıyla jeopolitiğin düşünsel temelini Yunan’da Herodot (M.Ö. 485-425), Platon (M.Ö. 427-347), Aristo (M.Ö. 384-322) ve Strabon’a (M.Ö. 63-M.S. 24) varacak kadar geriye götürmek mümkündür. Nitekim coğrafya ile toplum arasındaki ilişki bu dönemlerde de dikkat çekmiş ve adı geçen düşünürler, devlet ve devletin üzerinde yaşadığı toprak arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan incelemelerde bulunmuşlardır (İşcan, 2004: 53). Sonraki dönemlerde de ünlü İslam düşünürü İbn-i Haldun’dan, Fransız düşünür ve yazar Montesquieu’ya kadar çok sayıda düşünürün fikirlerinde bu geleneğin sürdürüldüğü görülmektedir (Karabulut, 2005: 39-40).

Jeopolitiğin bir disiplin haline geldiği dönemin ise coğrafi keşiflerin hız kazandığı 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları olduğu söylenebilir. Teknolojik buluşların ve coğrafi keşiflerin yanı sıra, Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesi ile birlikte (Ulaş, 2011: 25). artan hammadde ihtiyacı, sömürge imparatorluklarını doğurmuştur. Bu yüzyılda iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmeler, dünyanın küçülerek bir bütün olarak algılanmasına yol açmış ve ulus inşa süreçlerini tamamlayan güçlü devletlerin emperyalist politikalarına meşruiyet

sağlama çabaları, jeopolitiğin siyasi coğrafyadan ayrılarak yeni bir disiplin haline gelmesinin yolunu açmıştır (Ulaş, 2011: 25-27).

Jeopolitik yaklaşımların siyaset biliminde ilgi görmeye başlaması ise iki dünya savaşı arası dönem ve Soğuk Savaş dönemine denk gelmektedir (Palabıyık, 2009: i). 19. yüzyılda ortaya çıkan dünya hâkimiyeti mücadelesi, sömürge kapma yarışı ve mevcut sömürgeleri koruma çabası, coğrafyaya bakış açısında da değişimlere yol açmıştır. Endüstri Devrimi ve küreselleşme ile birlikte yaşanan değişim, ülkelerin öncelikli meseleleri ve tercihlerinde de etkili olmuş, siyasi endişeler yerini ekonomik endişelere bırakmıştır. Bunun sonucunda coğrafya ve siyasetin anlam ve kapsamı da önemli ölçüde değişime uğramıştır. Bu süreçte siyaset, coğrafyanın sadece ekonomik ve beşeri unsurlarından istifade etmekle yetinmemiş, doktrinlerini kurmak için coğrafyada yeni unsur arayışına girmiştir. Bu girişimler sonucunda doğan modern coğrafyanın bilimsel bilgiye dayanarak insanlığa yön verme arzusu da jeopolitik bilimin gelişmesini sağlamış ve Herodot ve Aristo'dan Ratzel'e kadar, çok sayıda bilim adamının düşünceleri, 19. yüzyılda teori haline gelmiştir (İşcan, 2004: 49, 54).

19. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın emperyalist politikalarına bir dayanak olarak ortaya çıkan jeopolitiğin bu klasik döneminin en önemli sorunu, Anglo-Amerikan deniz gücü ile Rus kara gücü arasındaki çekişme ile siyasi birliğini tamamlamış olan Almanya'nın doğuya doğru yayılma politikasının Batı'nın diğer ülkeleri için oluşturduğu tehdit olmuştur. Bu bağlamda 19. yüzyıl jeopolitik düşüncesi, iki ana kavram üzerinden kurgulanmıştır. Bunlardan biri Almanya'da ortaya çıkan "organik devlet", diğeri ise Anglo-Amerikan dünyasında ortaya çıkan "jeostratejik" düşüncedir (Tezkan & Taşar, 2002: 25).

Alman Jeopolitik Ekol'ün en önemli temsilcisi olan ve "siyasi coğrafya" biliminin gelişmesinde etkili bir isim olan Ratzel, devleti canlı bir organizmaya benzeterek, her devletin belli bir yaşam alanına sahip olduğunu ve bu yaşam alanının sınırlar tarafından belirlendiğini dile getirmektedir. Sabit sınırlar içerisine hapsolan, sınırlarını genişletmeyen devletlerin yok olmaya mahkum olacaklarını belirten Ratzel (Yatin, 2009: 46), 1901 yılında "alan" ve "hayat alanı" kavramlarını jeopolitiğe kazandırmıştır. Ratzel, tarihin hayat alanı için sürekli bir mücadeleden ibaret olduğunu belirterek, insanlar gibi devletlerin de "hayat alanı" (lebensraum) mücadelesi verdiklerini dile getirmiştir (Yatin, 2009: 37; Özey, 2019: 17).

Anglo-Amerikan dünyasında ortaya çıkmış olan "jeostratejik" düşünce ise devletin oluşumundan ziyade, geniş bir coğrafi alan içerisinde devletin gelişimi ve davranış biçimini konu edinir (Tezkan & Taşar, 2002: 25). Bu kapsamda jeostratejik düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olan Amerikalı Amiral Alfred Mahan, tarihte yaşanmış olaylardan yola çıkarak denizlerin ve donanmanın önemine vurgu yapmış (İlhan, 1989: 10) ve dünya hâkimiyeti için "deniz hâkimiyeti teorisi"ni geliştirmiştir. Mahan'a göre tarih boyunca deniz gücü, uluslararası mücadelelere ve sonu şiddetle biten rekabetlere yol açmıştır (Özey, 2019: 17). ABD'nin 20. yüzyıl deniz stratejisinin kurucusu olan Mahan, en önemli eseri olan ve 1890 yılında yayınlanan "The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783 (Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi, 1660-1783)" adlı kitabında, denizleri denetimi altına alan ülkelerin büyük bir avantaja sahip olacaklarını dile getirerek, deniz gücünün dünya siyasetindeki önemine vurgu yapmıştır (Mahan, 1918: 26).

Jeostratejik düşüncenin bir diğer önemli ismi olan Halford Mackinder'in ortaya atması olduğu "kara hâkimiyet teorisi", jeopolitik alanda yapılmış bir başka çalışmadır. Bu teoride "kalpgah", "kalp sahası" veya "yeryüzünün kalbi" anlamlarına gelen "heartland" kavramını ortaya atan (Özey, 2019: 16) Mackinder, ünlü makalesi "The Geographical Pivot of History (Tarihin Coğrafi Mihveri)" ile bazı yazarlarca modern jeopolitiğin başlatıcısı olarak kabul edilmiştir. Bu makalesinde Mackinder (Mackinder, 1904: 422-423), doğal çevre ile siyasi yapılar arasında açık bir ilişki olduğunu dile getirmektedir. Bu kapsamda Mackinder, coğrafi yalıtıma elverişli ve zengin doğal kaynaklara sahip olmasıyla, Mihver Bölge'nin (Pivot Area) dünya hegemonyasını sağlamada anahtar niteliğindeki bir toprak parçası olduğunu ileri sürmektedir. Avrupa, Asya ve Afrika'dan oluşan Dünya Adası'nın merkezi (heartland) olan bu bölge Mackinder'e göre dünya politikalarının da merkezi olup, bu bölgeye hâkim olan güç, tüm dünyaya hükmedebilecektir (Taşkesen, 2009: 59-60, 72). Heartland tezi ile bir kara devleti olan Rusya'nın karşı konulamaz gücüne vurgu yapan Mackinder, Rusya'nın Almanya'yı ele geçirmesi durumunda dünyanın en büyük kara gücü olacağını dile getirmektedir (Sloan, 2003: 23, 43).

Bu dönemde jeopolitik düşüncenin bir başka önemli ismi olan Amerikalı Uluslararası İlişkiler bilimcisi Nicholas J. Spykman (1942) ise Mackinder'in "kalpgah" teorisine karşı "kenar kuşak" (rimland) teorisini geliştirmiştir. Bu tezde Spykman, merkez bölgesine değil, onu saran kuşağa hâkim olan gücün, dünyaya hâkim olacağını iddia etmiş ve kenar kuşak ülkelerini ise Avrupa, Türkiye, İran, Hindistan, Kore ve Çin olarak belirlemiştir (İlhan, 1993: 9).

İki dünya savaşı arasındaki dönemde organik devlet düşüncesi ile jeostratejik düşünce bir araya getirilip geliştirilerek jeopolitik, bir yayılma ideolojisi haline dönüştürülmüştür. Bu kapsamda Almanya'nın hâkimiyetinde yeni bir Avrupa düzeninin oluşturulmasını hedefleyen Alman asıllı Hausofer, Ratzel'den etkilenmiş ve bir devletin büyüklüğünün geniş bir alana sahip olmasına bağlı olduğunu belirterek, geniş alana sahip olmayan devletlerin kolayca yok olacağını savunmuştur. Ancak Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ile birlikte, sözü edilen "geopolitik" ve "organik devlet" düşüncesi tarihe karışırken, bu düşünceler Amerikan jeopolitiğinin oluşumunda ve dış siyasetinin şekillenmesinde etkili olmuştur (Özey, 2019: 18; Tezkan & Taşar, 2002: 26).

Uluslararası sistemin iki kutba bölündüğü Soğuk Savaş döneminde ise ortaya çıkan tabloda, klasik jeopolitik teorilerin harmanlanmış hali görülmektedir. Bu dönemde Mackinder'in Kalpgah'ı ile Doğu Avrupa'nın denetimini ele geçiren Rusya için Dünya Adası'na ve dünya hâkimiyetine giden yolun kapısı aralanmıştır. Buna karşılık ABD öncülüğünde kurulan NATO ve CENTO ile Spykman'ın Kenar Kuşak veya Rimland olarak adlandırdığı ülkeler bir araya getirilmiş ve çevreleme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi ile George F. Kennan'ın çevreleme politikası, Batı ülkelerinin Sovyetler Birliği'ni çevrelemelerinin yolunun kıyı ülkelerin güçlendirilmesinden geçtiğini savunmaktadır (Ulaş, 2011: 64).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan yeni döneme damgasını vuran küreselleşme süreci ile birlikte, coğrafi alanın ve alan-siyaset ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacı doğmuştur (Palabıyık, 2009: i-ii). Zira jeopolitik teoriler, ortaya çıktığı dönemin gelişmelerini ve güç dengelerini dikkate alarak oluşturulmaktadır. Bu nedenle her dönemin ihtiyaçlarına

karşılık verme imkanına sahip değildirler (İlhan, 1993: v). Bununla birlikte Tuathail'in (Tuathail, 2003: 159) de belirttiği gibi küreselleşme, ilk başlarda ekonomik bunalımlara yol açmış olsa da bu durum kısa zamanda jeopolitik ve jeostratejik bir hal alabilmektedir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinde yeni jeopolitik yaklaşımlar ortaya atılmıştır.

Küreselleşmenin Jeopolitiğe Etkisi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni dünya düzeninde en fazla tartışılan kavramlardan biri olan küreselleşme, iktisadi alandan kültürel alana kadar yaşamın her alanında etkisini hissettirirken, bu etki akademik disiplinler üzerinde de kendini göstermiştir. Küreselleşme ile birlikte, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan ilerleme ve gelişmeler sonucu, devletler arasında geçişkenliğin artmasıyla ulusal sınırlar eski önemini kaybetmiştir (Ulaş, 2011: 74). Bu durum, jeopolitiğe coğrafi unsurların haricinde, sosyal ve kültürel unsurların da dahil olması sonucunu doğurmuştur (Erbaş, 2012: 23). Ayrıca küreselleşme ile birlikte, teknik gelişmelerin ve elektronik teknolojilerinin hayatın her alanına girmiş olması ve askeri, jeostrateji ve iletişim alanlarına müdahale etmesi, geleneksel jeopolitiğin mekan yapılanmasını önemli ölçüde zayıflatmıştır. Dolayısıyla bu süreçte dünyanın herhangi bir yerine müdahalede bulunmak daha kolay hale gelmiştir (Hasanov, 2010: 346).

Devletler arası ve devlet içi güç ve iktidar ilişkilerine devlet dışı yeni aktörlerin de dahil olduğu ve ulus devletleri dönüştürücü bir etkiye sahip olan bu dinamik süreçle (Ulaş, 2011: 74) birlikte, dünya tarihsel ve kültürel bloklara bölünmüş ve dünyayı yönlendiren güçlerin mücadelesi başlamıştır (Retaille, 2000: 37). Küresel güç olma iddiasıyla yola çıkan devletler, diğer ulus devletleri kendileriyle bütünleşme mecburiyetinde bırakmış, bu bağlamda ulus devletler, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bu devletlere bağımlı hale gelmişlerdir. Milli egemenlik ve bağımsızlık gibi önemli kavramların içi boşaltılarak, emperyal hedefler küreselleşme adı altında meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Yüksel, 2014: 138). Bu kapsamda Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD), SSCB'nin olmadığı yeni bir düzenin kurulduğunu ve bu yeni dünya düzeninin de tek hâkim gücünün ABD olduğunu her fırsatta tüm dünyaya ilan etmiştir (Karabulut, 2005: 65). ABD'nin dünya hâkimiyetine doğru bir ilerleyişinin söz konusu olduğu, ulus devletlerin uluslararası siyasetteki belirleyiciliğinin sorgulandığı ve sınırların belirsizleştiği bu yeni dönemde yaşanan gelişmeler, yeni jeopolitik algıların oluşmasına yol açmıştır (Palabıyık, 2009: iv). Bu dönemde özellikle Soğuk Savaş döneminin (1946-1990) jeopolitik konumunu yansıtan ve dönemin iki süper gücünün politikalarını açıklayan "Kara Hâkimiyet Teorisi" ile "Kenar Kuşak Teorisi"nin, komünizmin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile etkinliklerini yitirdikleri görülmektedir (İlhan, 2002: 320).

Bu süreçte ortaya çıkan jeopolitik yaklaşımların büyük bir kısmı, ABD'nin dünya hâkimiyetine yönelik politikasına gerekçe olmak üzere şekillendirilmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte oluşan yeni düzende, çatışmaların nasıl evrileceğini açıklamaya yönelik ortaya çıkan yeni jeopolitik yaklaşımların en dikkat çekenleri, Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezi ile Samuel P. Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezi olmuştur. Bunların dışında, "Mihver Devletler" tezi ile Zbigniew Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" tezi de bu döneme damgasını vuran jeopolitik düşünceler arasında yer almaktadır. Ayrıca yeni dönemin jeopolitiğini güç ilişkilerine dayandırarak açıklayan

“Eleştirel Jeopolitik” de bu dönemde ortaya çıkan bir diğer yeni yaklaşımdır (Palabıyık, 2009: iv; Tezkan & Taşar, 2002: 167).

1989 yılında yazdığı “Tarihin Sonu mu” adlı makalesinde Sovyetlerin dağılması ve komünizmin çöküşü ile birlikte başlayan süreci liberal değerlerin ve liberal ekonominin zaferi ve tarihin sonu olarak değerlendiren Fukuyama (Fukuyama, 1998: 114, 122-123), tarihin sonuna ulaşan toplumların yeni dünya düzeninde siyasi ve stratejik konulardan ziyade ekonomik konularla ilgileneceklerini ileri sürmüştür. Bu süreçte dünya ekonomik kaygılarla mücadele ederken, milletler arasında ideolojik temelli çatışmalar azalacak ve askeri güç meşruluğunu kaybedecektir.

“Medeniyetler Çatışması” tezinde ise Huntington (Huntington, 1993: 3-5), yeni dönemde ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeylerini, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi doğu, batı veya üçüncü dünya gibi terimlerle değil de kültür ve medeniyetleri ile ilgili terimlerle tanımlamanın daha uygun olacağını ileri sürmüştür. Dünyayı, “Batı”, “Konfüçyüs”, “Japon”, “İslam”, “Slav-Ortodoks”, “Latin Amerika”, “Hint” ve “Afrika” medeniyetleri olmak üzere sekiz farklı kültüre bölen Huntington, geleceğin en önemli mücadelelerinin bu medeniyetler arasında yaşanacağını iddia etmiştir.

20. yüzyılın sonlarında ortaya atılan jeopolitik yaklaşımlardan bir diğeri de, “Mihver Devletler” tezidir. ABD’nin milli ve hayati çıkarlarına yönelik tehditlere karşı önlem alınmasına ve ABD’nin gücünün muhafazasına yönelik olarak ortaya atılmış olan bu görüşe göre, Meksika, Brezilya, Cezayir, Mısır, Güney Afrika, Türkiye, Hindistan, Pakistan ve Endonezya gibi gelişmekte olan ülkelere oluşan mihver devletlerin istikrarı, hem çevre ülkelerin hem de uluslararası düzenin istikrarı açısından önemlidir. Zira bu devletlerin çöküşü ile ortaya çıkacak olan etnik ve dinsel çatışmalar, göç ve salgın hastalıklar gibi olumsuzluklar, çevre ülkelere de sıçrayacak ve oraların da istikrarsızlaşmasına neden olacaktır. Aynı şekilde mihver devletlerde yaşanan ekonomik canlanmanın da çevre ülkelerde olumlu yansımaları olacak ve bu durumdan Amerikan ticareti ve yatırımları da olumlu etkilenecektir. Dolayısıyla Amerika’nın çıkarları açısından gelişmekte olan mihver devletlerinin istikrarı oldukça önemlidir (Tezkan & Taşar, 2002: 182-183).

Bu dönemde ABD’nin gücünü en doğru bir şekilde nasıl kullanması gerektiğine dair ortaya atılan yaklaşımlardan en fazla kabul göreni ise Brzezinski’nin “Büyük Satranç Tahtası” tezi olmuştur. Brzezinski tezinde, yeni dönemin küresel güç oyununun merkezini, dünyanın en büyük kıtası olan ve jeopolitik olarak bir eksen pozisyonunda olan “Avrasya” olduğunu, buraya hâkim olan gücün dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini denetimi altına almış olacağını ileri sürmektedir. Brzezinski’nin, küresel üstünlüğün şartı olarak, Avrasya’nın tamamına hâkim olmanın gerekliliğini vurgulayan bu tezinde jeopolitika, bölgesel boyuttan küresel boyuta ulaşmıştır (Brzezinski, 2005: 14, 62).

Son olarak, John Agnew, Gearoid O Tuathail ve Simon Dalby’nin öncülük ettiği eleştirel jeopolitik teori ise jeopolitiğin, salt devletler ve büyük güçler üzerindeki çalışmalardan ibaret olmadığını, bunun yanı sıra, güç, bilgi, sosyal ve siyasi ilişkilerin birbirleri ile olan münasebetleri ile ilgili bir söylem olduğunu ileri sürmektedir (Karabulut, 2005: 83). “Güç politikası” olarak betimlediği jeopolitiği, “devlet yönetiminin kavramlaştırılmasına ve devletin idare edilmesine yönelik bir problem çözme kuramı” olarak tanımlayan Tuathail’e

(Tuathail, 2003: 143-144) göre, küresel güç dengesi ve kargaşanın hâkim olduğu bir dünyada stratejik avantajın geleceği, jeopolitiğin ilgilendiği konular arasındadır. Mevcut güç yapılarını veri olarak kabul eden jeopolitik, bu güç yapıları içerisinde çalışarak dış politikada karar vericiler için kavramlar ve öneriler sunmaktadır. Bu kapsamda eleştirel jeopolitik teori, Soğuk Savaş sonrası düzeni, konum, sınır, bütünlük gibi coğrafi unsurlar içeren kavramlar yerine politik, iktisadi, toplumsal, kültürel, askeri ve teknolojik değerleri içeren kavramlarla açıklamaktadır (Özsavaş Atay, 2016: 148). Günümüzün jeopolitik durumunun “biz/onlar, iç/dış, yerli/yabancı, yakın/uzak” veya “kalpgah/kenar kuşak, kara gücü/deniz gücü ve Doğu/Batı” gibi karşıtlıklara dayalı geleneksel jeopolitiğin mantığını aştığını ifade eden Tuathail (Tuathail, 2003: 145), düşünce akımlarının ve bilgiye ulaşımın hızlandığı, bilimsel ve teknolojik risklerin önemli ölçüde arttığı bir dünyanın, eski jeopolitik kavramlarla açıklanamayacağını ileri sürmektedir. Eleştirel jeopolitik, klasik jeopolitiğin aksine, coğrafyanın artık devletlerin davranışlarını doğrudan etkilemediğini ve artık dış politikanın temelini klasik jeopolitiğin değil küresel ekonominin oluşturduğunu ileri sürmektedir (Tezkan & Taşar, 2002: 165). Böylece jeopolitiğin, salt “mekân-coğrafya” ile ilgili bir kavram olmadığını vurgulayan eleştirel jeopolitik, jeopolitiğin kültürel ve sosyal boyutlarına da dikkat çekmekte ve jeopolitiğin öznesinin, “devlet” değil “ulus ötesi sivil toplum” olması gerektiğini öne sürmektedir (Ulaş, 2011: 90, 105).

Bilimsel ve teknik alanda baş döndürücü bir hızla ilerleme ve gelişmenin yaşandığı 21. yüzyılda jeopolitik algının değişime uğramasına neden olan en önemli faktör, bu yüzyılda güç mücadelesinin yönünün de değişmiş olmasıdır. Bu dönemde dış politika hedefine ulaşmada geleneksel savaşın yerine, gerilla savaşı ve terör örgütlerine destek, mali tuzaklar, şantaj, rüşvet, propaganda, psikolojik savaş ve salgın hastalıkların yayılmasını sağlama gibi yıkıcı etkilere sahip olan metotlar veya muğlak savaş olarak adlandırılacak araçlar tercih edilmiştir. Bununla birlikte enerji kaynakları, nükleer silahlar, istihbarat ve uzay yarışları, bu yüzyılın yeni rekabet alanları olmuştur (Yılmaz, 2008: 125, 138, 143). Böylece klasik jeopolitik düşüncelere paralel yeni görüşler uzaya taşınıp, uzay mekânı içinde yeniden şekillenmiştir (Tezkan & Taşar, 2002: 162). Bu kapsamda bu dönemde ortaya atılan yeni jeopolitik yaklaşımlardan bir tanesi, “Astropolitik ve Uzay Hâkimiyeti Teorisi”dir (Ulaş, 2011: 92). Uzay, bilgisayar, iletişim ve silah teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde iletişim ve haberleşmede kazanılan hız, bilgiye ulaşımın önemini artırmıştır. Enformasyon teknolojisinin zaman ve mesafe kavramlarında da önemli değişikliklere neden olması sonucu, bu dönemde klasik görüşlerin aksine jeopolitiğe yeni anlamlar yüklenerek, dünyanın aldığı yeni şekil yorumlanmaya çalışılmıştır (Tezkan & Taşar, 2002: 158-161). Enformasyonun yeni bir güç unsuru olarak kabul edildiği bu yeni dönemde, dünyaya hâkim olabilmenin ön şartının, uzayın denetiminin ele geçirilmesi olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır (Ulaş, 2011: 92). Bu kapsamda klasik jeopolitik teorinin etki alanını dış uzaya kadar genişletmeye çalışan ve buna da “astropolitik” adını veren Dolman (Dolman, 2003: 111-143), Mackinder ve Mahan’ın klasik jeopolitik teorilerini dış uzaya uyarlamıştır. Buna göre uzayın giriş kapısı bölgelerine hâkim olan veya bu bölgeleri kullanma olanaklarına sahip olan devletler, yeryüzündeki tüm devletlerin siyasi, askeri ve ekonomik kontrolünü ele geçirecektir (Tezkan & Taşar, 2002: 162). Böylece dünya hâkimiyeti mücadelesinde kara, deniz ve havadan sonra uzayın da dördüncü güç olarak kullanılmasına yönelik projelerin hayata geçirilmesi için ortaya atılan “Uzay

Hâkimiyeti Teorisi”, modern çağın yeni jeopolitik düşünceleri arasında yer almıştır (Ulaş, 2011: 96).

21. yüzyılın güç mücadelesinin bir başka konusu ise enerji kaynaklarının denetiminin ele geçirilmesi olmuş ve devletler politikalarını bu hedef doğrultusunda belirlemişlerdir. Zira enerji kaynaklarını ve bu kaynakların geçiş güzergâhlarının denetimini ele geçiren güç, küresel ekonomiye egemen olma şansını yakalamış olacak, böylece küresel jeopolitiğin yönünü belirlemiş olacaktır. Bu bağlamda enerji kaynaklarının bulunduğu veya enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında bulunan coğrafyalar önem kazanırken, stratejiler de bu coğrafyaların özellikleri göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir. Bu kapsamda sahip olduğu zengin enerji kaynakları ve bu kaynakların nakil yolları dolayısıyla Avrasya coğrafyası, küresel güç olmak isteyen ülkelerin yöneldiği bölgelerin başında gelmektedir. Zengin doğal kaynaklara sahip olan Orta Asya ve Hazar bölgesi ülkelerinin burada bulunması ve Doğu ile Batı’yı birbirine bağlayan bir geçiş koridoru özelliğine sahip coğrafyası, Avrasya’nın jeopolitik önemini daha da artırmaktadır (İşcan, 2004: 48). Bunun sonucunda da bu yeni dönemde Avrasya, dünya hâkimiyeti yarışında, devletlerin jeopolitik düşüncelerinin belirlenmesinde etkili olan en önemli unsur olmuştur.

Rus Jeopolitik Düşüncesi

Çalışmanın bu kısmında Rus jeopolitik düşüncesi, Çarlık Rusyası Dönemi, Sovyetler Birliği Dönemi ve Sovyet sonrası dönem olmak üzere üç ana dönem üzerinden incelenmiştir.

Çarlık Rusyası Döneminde Rus Jeopolitik Düşüncesi

Çarlık Rusyası’nın jeopolitik düşüncesi olan “Üçüncü Roma Teorisi”, aynı zamanda Rusya’nın dünya hâkimiyeti için benimsediği ilk jeopolitik düşüncedir. Bu teoriye göre, “Dünya hâkimiyeti merkezi önce Roma, daha sonra 2. Roma’yı temsil eden İstanbul olmuştur. Her iki Roma da düşmüştür. Hâlbuki 3. Roma ayakta; o da Moskova’dır. Hıristiyanlıktaki ‘Kutsal Üçleme’ kuralı gereğince 4. Roma olmayacaktır. Bu nedenle Moskova dünya hâkimiyetinin yeni merkezidir.” (Sapmaz, 2008: 85). Bu teorinin etkisi ile İstanbul’un bir gün Bizans’ın doğal varisi olan Rusya tarafından Türklerin elinden alınacağı düşüncesi, Rus aydınlarının düşünceleri üzerinde hâkim olmuş ve Rus Çarı dünyadaki tüm Ortodoksların koruyucusu ilan edilmiştir (Caşın, 2006: 63). Bu çerçevede 4. Ivan/Korkunç Ivan döneminde (1547-1584) emperyal niteliğe sahip olan Rus jeopolitik düşüncesi, çevredeki düşman ülkelerin istikrarsız topraklarına yayılarak genişlemek ve sıcak denizlere inmek amacına yönelikti. Bu düşünce sonraki süreçte de Rusya’nın stratejik hedefleri olarak önemini korumaya devam etmiştir (Sapmaz, 2008: 85-86).

1721 yılında Rus İmparatorluğu’nu kurarak Rus Çarlığı’na son veren 1. Petro/Büyük Petro döneminde ise Batılılaşma ve reform hareketlerinin başladığı görülmektedir (Kaya& İşyar, 2009: 26). Ancak hem reformcu hem de baskıcı bir karaktere sahip olan Petro’nun kişiliğindeki bu zıtlık, önemli fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına yol açmış (Acar, 2004: 140) ve bu fikir ayrılıklarının sonucunda 1830’lardan itibaren “Batıcılık/Atlantikçilik” ve “Slavcılık/Slavofil” olmak üzere birbirine zıt iki akım ortaya çıkmıştır (Serbest, 2017: 290).

Özellikle 1991’den 1992 yılının sonuna kadar etkili olan ve Rus diplomasisinin ana yöneliminin Batı’ya (Batı Avrupa ve ABD) dönük olması gerektiğine inanan Atlantikçiler,

diğer bir deyişle Batıcılar, Rusya'nın tarihsel olarak Hıristiyanlık temelinde Batı medeniyetine ait olduğunu ileri sürmüşler ve Rus uluslararası stratejisinin temel hedefinin, Batı ile bir ortaklık kurmak ve Batı'nın ekonomik, siyasi ve askeri kurumlarına katılmak olması gerektiği düşüncesini savunmuşlardır (Sergunin, 2004: 20). Batıcılara karşı Slavcılar ise Rusya'yı Ortodoks Hıristiyanlığı ve Slav etnik-kültürel değerleri üzerinden tanımlamışlardır (Aktürk, 2017). Batıcıların, Batı karşısında geri kalmış olan Rusya'nın ilerlemeyi yakalayabilmesi için Batı'ya benzemesi gerektiği düşüncesine karşı çıkan Slavcılar, Rusya'nın ancak geleneklerine ve kendi özüne dönerek kurtulacağını savunmuşlardır (Kurt, 2014: 94-95).

İlk defa Polonyalılar ve Çekler tarafından geliştirilen "Slavofilizm" kavramı (Canikoğlu, 2020: 1141), 1830'ların sonundan itibaren, "eski Rusya'nın toplumsal-kültürel hayatındaki doğal ve temel Slav unsurların ortaya çıkarılması" olarak kullanılmıştır. Ancak Kırım Savaşı ile birlikte Rus kökenli olmayan Slavlar da Slavofil düşüncenin içinde yer almaya başlamışlardır (Walicki, 1980: 92). Böylece kavramın kapsamı giderek genişlemiştir. 1930'ların sonuna kadar Batıcılık karşıtı bir düşünce olarak varlığını sürdüren Slavofilizm, 1940-1950 arası dönemde etkisini daha da artırmıştır. Rusya-Avrupa karşıtlığı üzerinden şekillenen düşüncenin kastettiği fark politik değil, dini ve kültürel olup, bu farklılıkta Rusya'nın üstünlüğü açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Rusya'ya özel bir anlam atfederek kurtarıcı bir misyon yüklemeleri, Slavofil düşüncenin ileride Rus yayılmacılığının da temel dayanak noktalarından biri olmasına neden olmuştur (Kaya ve İşyar, 2009: 30-35).

Kimlik ve kültür tartışmalarının zamanla değişime uğradığı Slavofil düşünce, Kırım Savaşı'yla birlikte artan milliyetçi ortamın da etkisiyle panslavizme doğru evrilmeye başlamış ve bu süreçte felsefi bir düşünce olmaktan çıkarak bir dış politika aracı haline gelmiştir (Serbest, 2017: 292-293). Slavofil düşüncenin devlet tarafından özellikle yayılcı politikaların uygulanmasında kullanıldığı görülmektedir (Kaya & İşyar, 2019: 26). Bu kapsamda başlıca hedefi, İstanbul'un Türklerin elinden alınması olan panslavizm (İsmayılov, 2011: 82-83), III. Aleksandr dönemi ile birlikte Rus dış politikasına yön veren bir düşünce haline gelirken, Ruslar Türklerin Balkanlardan atılması, Boğazların ele geçirilmesi ve Balkanlar ile Akdeniz ekseninin denetiminin sağlanmasına yönelik politikalarını Ortodoksluk ve panslavizm düşüncesine dayandırmışlardır (Caşın, 2006: 110-123). Rusya'da, 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devrimi'yle birlikte yeni bir rejim kurulmuş (Serbest, 2017: 294), bu süreçte Rusya'nın iç ve dış politikasını etkileyen yeni fikir akımları ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliği Döneminde Rus Jeopolitik Düşüncesi

Sovyetler Birliği döneminde Rus jeopolitik düşüncesi kültür/kimlik merkezli olarak şekillenmiştir. 1917 yılında yaşanan Bolşevik Devrimi'nin ardından yurt dışına kaçan Rus aydınları, "Rusya nedir ve öncelikleri neler olmalıdır?" gibi soruların cevabına yönelik yapmış oldukları çalışmalarla, Rus jeopolitik düşüncesinin gelişimine önemli katkılar sunmuşlardır. Bu düşünürlerin Rus jeopolitik düşüncesine sunmuş oldukları en önemli katkı ise günümüz Rusyası'nın jeopolitik düşünce akımı olan "Yeni Avrasyacılık/Neo Avrasyacılık" doktrininin ideolojik dayanağını oluşturan "Avrasyacılık" düşüncesi olmuştur (Cafersoy, 2002: 66). Humbolt tarafından literatüre kazandırılan ve Asya ve Avrupa'nın birleşimi olarak tanımlanan Avrasya (Özder, 2013: 66), hem Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi"nde bahsettiği coğrafyaya işaret ederken, hem de Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" nun merkezi konumundadır. Bu bakımdan Avrasya, bu gün yeni dünya düzeninde küresel

güçlerin siyasi ve ekonomik rekabet alanı iken, Avrasyacılık ise Rusya'nın bu alanın hâkimiyetini ele geçirmek için izlemiş olduğu politikanın adıdır (Yılmaz, 2015: 112).

Çarlık Rusyası döneminde ortaya çıkan Batıcılık ve Slavcılık akımlarının Rusya'nın tarihsel misyonu ile Rus kimliği üzerindeki tartışmalarından, "üçüncü yol" iddiasıyla doğan Avrasyacılık (İsmayılov, 2011: 22) akımının başlıca amacı, Rusya'nın kendine has tarihi, gelenekleri ve kültürü ile başlı başına bir medeniyet olduğunun ortaya konması ve bu özgün yapının muhafaza edilmesi olmuştur. Bununla birlikte Avrasyacılık düşüncesi, bu medeniyetin güçlenmesindeki en önemli faktörün Avrasya alt bölgesi olduğunu savunmuştur (Hasanov, 2010: 151). Bu çerçevede Rusya'nın tarihi ve kültürel yapısının göz önünde bulundurularak yeni bir yol haritasının çizilmesi gerektiğini savunan Avrasyacı düşünceye göre Batı yönelimli politikalar, Rusya'yı kendi özüne ve kimliğine yabancılaştırarak ilerlemesine engel olmuştur (İmanov, 2008: 5).

Avrasyacılık düşüncesi, Batı yanlısı teorilere ilk ciddi alternatif olarak, 1980'lerin sonu ile 1990'ların başında Rusya'nın uluslararası ilişkiler düşüncesine hâkim olmuştur. Avrasyacıların en önemli argümanlarından biri, Rusya'nın hiçbir zaman Batının bir parçası olmadığıdır (Sergunin, 2004: 21). Rusya, kültürel ve jeopolitik anlamda ne Avrupalı ne de Asyalı değildir. Rusya, kendine özgü bir karaktere sahip olan Avrasyalı kimliğine sahiptir (Canikoğlu, 2020: 1151). Bu nedenle Doğu ile Batı arasında üçüncü bir yol seçmeli ve bu, medeniyetler arasında bir köprü olmalıdır (Sergunin, 2004: 21).

Dini ve felsefi görüşleri açısından Slavofil düşüncenin bir devamı niteliğinde olan Avrasyacılık düşüncesi, özellikle Avrupa eleştirisi konusunda Slavofil ve panslavistlerle ortak görüşlere sahiptir (Serbest, 2017: 294). Avrupa merkezci anlayışa karşı çıkan ve Batı tarafından belirlenen evrensel değerlere dayalı medeniyet anlayışını reddeden Avrasyacılık (Kurt, 2014: 95), hem Avrupa hem de Asya geleneğinden izler taşıyan Rusya'nın bu güçlü özelliğine vurgu yaparak, bu özelliğinin zarar görmemesi için Avrupalılaşmaması ve Avrupa kültüründen uzak durması gerektiğini öne sürmektedir (İşyar, 2018: 33-34). Bu çerçevede Avrasyacılık düşüncesinin bir bildirisi olarak kabul edilen "Avrupa ve İnsanlık" (İmanov, 2008: 64-65) adlı eserinde Knez N. S. Trubetskoy, Rus Batıcılarının üzerinde ısrarla durdukları "gelişim", "ilerleme" ve "kültürel üretim" gibi kavramları eleştirmekte ve Avrupa'nın, modernliğin lideri bir ülke değil aksine, dünyadaki emperyal hedeflerini sürdürebilmek için saldırganlaşan tehlikeli bir canavar olduğunu ifade etmektedir (Glebov, 2003: 15). Dolayısıyla Avrupa ile medeniyetin bağdaştırılmasını kabul etmeyen ve Avrupa değerlerinin Rus kültürü üzerinde yıkıcı etkileri olduğunu savunan Trubetskoy, Asya'ya yönelmesinin Rusya için Avrupa karşısında bir artı değer olacağını savunmaktadır (Dağı, 2002: 76).

Ulus devlet anlayışının yerine yayılcı devlet geleneğini benimseyen Avrasyacılar (İsmayılov, 2011: 22), bir taraftan Rusya'nın Avrasyalı kimliğine vurgu yaparken diğer taraftan da Rusya'nın çıkarlarının "yakın çevre" sinde olduğuna dikkat çekmişlerdir. Temel güvenlik düşüncesini "ulusal çıkarlara" dayandıran Avrasyacılık kavramının (Canikoğlu, 2020: 1151-1153) coğrafi çerçevesi Avrasya kıtası olup, diğer bölgeler çıkar alanları olarak kabul edilmiştir (Sergunin, 2004: 22). Avrasya ise sadece Asya ve Avrupa'nın birleşiminden ibaret olmayıp, kendine has özellikleri olan bir kıtadır (İmanov, 2008: 4). Buradan yola çıkarak, Mackinder'in "kara hâkimiyeti teorisi" nde bahsettiği "heartland" ı ele geçirme hedefinin bu dönem Rus jeopolitik düşüncesini şekillendirdiği söylenebilir.

Trubetskoy'a göre tarihsel olarak Avrasya tek bir devletin, yani Rusya'nın bulunduğu bir coğrafya olmalıdır (İsmayılov, 2011: 58). Bu kapsamda Avrasyacılar Rusya'nın eski Sovyet ülkelerinde garantör ve koruyucu devlet rolü üstlenmesi gerektiğini savunmuşlar, bu ülkelerle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerinin geliştirilmesini önemsemişlerdir (Sergunin, 2004: 22). Avrasyacılar bir taraftan içeride ulusal Rus kimliğini güçlendirmek amacıyla yakın çevreye yönelirken, aynı zamanda bölgede nüfuz alanı kurabilmek için emperyal Rus kimliğini kullanmayı da ihmal etmemişlerdir (Dağı, 2002: 163).

1920-1930 arası yıllarda oldukça etkili olan, ancak 1930'larda kendi içinde bölünmeler yaşayan Avrasyacı düşüncenin bu dönemde etkinliğini kaybettiği ve 1930'lardan sonra daha çok siyasi iktidarın, hedeflerine ulaşmada kullandığı bir araç haline geldiği görülmektedir (Kurt, 2014: 97). Ancak yine de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrasyacı düşüncenin tamamen ortadan kalktığı söylenemez. Avrasyacılık düşüncesi, 1960'larda Lev Nukolayeviç Gumilev tarafından tekrar gündeme getirilmiş ve Gumilev'in çalışmaları sonucu Avrasyacılık akımı hem Sovyetler Birliği döneminin hem de Sovyet sonrası dönemin en önemli jeopolitik akımı olmaya devam etmiştir (Hasanov, 2010: 160, 167).

Sovyet Sonrası Dönemde Rus Jeopolitik Düşüncesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından 2002 yılına kadar olan süreci "büyük jeopolitik geri çekilme" olarak tanımlayan Cafersoy (Cafersoy, 2002: 59-60), bu geri çekilmenin, Afganistan'dan geri çekilme; Doğu Almanya'nın terk edilmesi ve Doğu Avrupa'nın kaybedilmesi şeklinde üç dalgada gerçekleştiğini ifade etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla hem coğrafi hem de demografik anlamda büyük bir kayba uğrayan Rusya, bahsi geçen jeopolitik geri çekilmenin olumsuz sonuçlarını BDT aracılığıyla ortadan kaldırmaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Nitekim SSCB'nin dağılması ile birlikte Brzezinski'nin (Brzezinski, 2005: 32) ifadesiyle Avrasya'nın tam ortasında bir "kara delik" açılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Slavofil düşünce ile Avrasyacılık, Aleksandr Soljenitsin ve Aleksandr Dugin'in düşünceleri doğrultusunda oluşan "neo-Slavofillik" ve "neo-Avrasyacılık" şeklinde tabir edilen yeni formları ile ortaya çıkmış ve Rusya için yeni bir ideolojik alt yapı oluşturmuştur (Elma, 2009: 129). Geleneksel Slavofiller gibi neo-Slavofiller de Batılılaşma karşıtı tavrı takınmış ve geleneksel olana yönelmişlerdir. Milliyetçi bir karaktere sahip olan neo-Slavofil düşünce, dış politikada yayılcı ve müdahaleci anlayışa karşı çıkmakta ve "Ruslar için" ve "Rusların olan" bir anlayışı benimsemektedir. Bu anlayış doğrultusunda neo-Slavofil düşüncenin önde gelen ismi Soljenitsin, Rusya'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması gerektiğini savunmaktadır. Rusya'nın Birlik'ten kurtuluşunun ise kendisine yük olan devletleri dışarıda bırakarak (Kaya & İşyar, 2009: 41-44) Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'dan oluşan bir Rus/Slav devletinin kurulmasıyla sağlanabileceğini ileri sürmektedir (Elma, 2009: 131).

8 Aralık 1991 tarihinde Minsk'te bir araya gelen, Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'dan oluşan üç Slav devletin imzaladıkları ve BDT'nin temelini oluşturan Minsk Anlaşması ile hayal edilen Slav birliğinin kurulduğu ifade edilmiştir. Ancak zamanla neo-Slavofil düşüncenin Rus dış politikasındaki etkinliğinin azaldığı ve onun yerini Avrasyacılığın aldığı görülmektedir. İki düşünce de büyük ölçüde ortak görüşlere sahip olsalar da neo-Slavofil

düşüncenin sınırlı yayılcı anlayışının karşısında Avrasyacılığın tüm Avrasya'yı Rusya'nın nüfuz alanı olarak gören anlayışı daha cazip gelmiş ve zamanla devlet ideolojisi haline gelen Avrasyacılık, neo-Avrasyacılık düşüncesine dönüşmüştür (Kaya & İşyar, 2009: 44-46).

Neo Avrasyacı yaklaşım, Gumilev'in liderliğinde gelişen "Etnolojik Akım"; Panarin'in liderliğinde gelişen "Kültürel Akım"; Dugin'in liderliğinde gelişen "Jeopolitik Akım" olmak üzere üç temel akıma dayandırılmıştır (İsmayılov, 2011: 148). Bununla birlikte neo-Avrasyacılık düşüncesinin en önemli temsilcisi, jeopolitikçi bir perspektife sahip olan Dugin olmuştur (İsmayılov, 2011: 202). Gumilev'in etnogenез teorilere dayandırdığı Avrasyacılığından yola çıkan Dugin, Avrasya'nın tüm özellikleriyle etnogenез ve kültür taşıyıcısı olması açısından bir "yaşam alanı" olduğunu ileri sürmüştür (Hasanov, 2010: 169).

Avrasyacı geleneğin, Rusya'ya özgü bir kimliği ve jeopolitik konumu olduğu düşüncesinin, neo-Avrasyacı düşüncede de devam ettirildiği görülmektedir (Cafersoy, 2002: 82). Ancak Dugin'in Avrasyacılık anlayışı, klasik Avrasyacı anlayıştan coğrafi açıdan farklılık göstermektedir. Klasik Avrasyacılık anlayışında Avrasya, coğrafi açıdan Çarlık Rusyası'nı kapsarken, Dugin'in Avrasyacı anlayışında ise Avrasya, Sovyetler Birliği coğrafyasına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte Dugin'in, Avrasya'nın sınırlarını güneyde Müslüman devletler ile Çin, Hindistan, Almanya ve Fransa'yı da içine alacak şekilde genişlettiği görülmektedir (İsmayılov, 2011: 202, 204). Soğuk Savaş döneminde Mackinder'in "heartland" olarak işaret ettiği ve Soğuk Savaş döneminde ise Brzezinski'nin "büyük satranç tahtası"nın merkezi olarak işaret ettiği Avrasya coğrafyası her iki dönemde de Rus jeopolitik düşüncesinin merkezinde yer almıştır. Rusya'nın Avrasya'nın "Heartland"ını temsil edecek güç olduğunu ileri süren Dugin (Dugin, 2014: 3-4), Çin, Hindistan, Almanya, Fransa'yı da "Rimland (kıyı ülkeler)" olarak kabul etmektedir.

Dugin'in Avrasyacı anlayışı, coğrafi açıdan olduğu gibi Batı karşıtlığı yönünden de klasik Avrasyacılık anlayışından ayrılmaktadır. Klasik Avrasyacılıktaki Batı karşıtlığı Dugin'de ABD olarak belirginleşmiş ve Avrasya'nın rakibi olarak ABD kabul edilmiştir (Cafersoy, 2002: 81). Neo-Avrasyacı yaklaşım, Rusya'nın jeopolitik olarak Doğu ve Batı'da büyük güçler tarafından çevrelenerek topraklarından çıkarılmak istendiğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre ABD, "tek süper güç" konumunu muhafaza etmek ve sürdürülebilmek için bölgede Rusya ve Çin'e meydan okumaktadır (Canikoğlu, 2020: 1155). Bu bağlamda Dugin, Rusya Avrasyası ile ABD arasındaki anlaşmazlığın nedenini küresel jeopolitiğin temel ilkelerine bağlamakta ve ABD'nin küresel hâkimiyet mücadelesine, diğer ülkelere liderlik ederek karşı çıkmasının, Rusya'nın jeopolitik kaderi olduğunu ileri sürmektedir (Bassin, 2011: 128). Ulusal çıkarlarını koruyabilmesi için Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sarsılan uluslararası konumunu siyasi ve askeri gücünü yeniden güçlendirerek sağlamlaştırması gerektiğini savunan Avrasyacılar, ABD'nin uluslararası sisteme dayatmaya çalıştığı tek kutupluluğu reddetmişler, Sovyetlerin dağılmasıyla ABD'nin Orta Asya ve Doğu Avrupa'da nüfuz oluşturma girişimlerinden rahatsız olmuşlardır (Dağı, 2002: 164-168).

Düşüncelerini Mackinder'in kara ve deniz güçleri arasındaki rekabete dayalı tezi üzerinden şekillendirerek açıklayan Dugin, söz konusu rekabetin 20. yüzyılda ABD'nin öncülüğünü ettiği deniz güçleri ile Rusya'nın öncülüğünü ettiği kara güçleri arasında vücut bulduğunu belirtmektedir (Dugin, 2014: 51). Bu noktada Avrasyacılığın amacını, Amerika'nın küresel hegemonyasına son vermek olarak açıklayan Dugin, ABD'ye karşı kurulacak olan

ittifakın oldukça önemli olduğunu ifade etmekte ve Almanya ve Fransa ile oluşturulacak olan ittifakla, “Dublin’den Viladivostok’a kadar” uzanan bir Avrupa-Asya imparatorluğunun kurulmuş olacağını; Doğu Asya’da da Japonya ile yapılacak olan ittifakla, ABD’nin küresel hâkimiyetine engel olmak adına büyük bir fırsat yakalanmış olacağını ifade etmektedir (Bassin, 2011: 130). Bununla birlikte NATO üyesi bir ülke olan Türkiye’nin bölgeye yönelik ilgisinden de rahatsız olan Dugin, Avrasyacı bütünleşmeye karşı olan ve “Turancı” olarak isimlendirdiği her türlü girişim ve projelerin önlenmesi gerektiğini öne sürerek, bu kapsamda Türkiye’ye karşı İran ile yapılacak olan ittifakın da oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır (İsmayılov, 2011: 266-267). İran ile yapılacak olan ittifak, Rusya’nın sıcak denizlere inme hedefi için bir giriş kapısı olacaktır (Dugin 2014: 74). Ayrıca Türkiye’nin Orta Asya’da varlık göstermesine en fazla katkıda bulunan ülke olan Azerbaycan’daki Türk eğilimin güçlenmesi durumunda Azerbaycan’ın Rusya, İran ve Ermenistan tarafından parçalanması gerektiğini ileri sürmektedir (İsmayılov, 2011: 264-265; Dugin, 2014: 78).

Soğuk Savaş sonrası ABD’nin küresel projesine bir tepki niteliğinde olan Dugin’in Avrasyacılık yaklaşımı, eski Sovyet topraklarında oluşan boşluğun ortadan kaldırılmasını desteklemektedir (Bassin, 2011: 125). Dugin (Dugin, 2014: 49), bu boşluğun, Rusların öncülüğünde bölgenin yeni bir imparatorluk çatısı altında birleştirilmesiyle ortadan kaldırılabileceğini ileri sürmekte, bu bağlamda BDT ve “Avrasya Birliği”ne olumlu yaklaşmaktadır (Bassin, 2011: 125).

ABD başta olmak üzere tüm Batı’nın, Rusya’nın jeopolitik anlamda düşmanı olduğunu belirten Dugin (Dugin, 2014: 194), Rusya’nın öncelikle ABD’nin Atlantikçi jeopolitiğine her düzeyde ve her mekanda karşı koymasını gerektiğini, bu kapsamda ABD’yi zayıflatan ve iç siyasetini istikrarsızlaştıran her türlü çatışma ve girişime destek verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla öncelikli amacı, ABD hegemonyasına son vermek olan neo-Avrasyacılık anlayışı, küresel düzeyde çok merkezliliği kurmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken de dünyanın güçlü bölgeleri olan ABD ve Batı Avrupa ile dünyanın zayıf bölgeleri olan Güney Amerika ve Afrika’dan oluşan dört bölgenin, denge unsuru dikkate alınarak karşılıklı tanıma ve eşitlik ilkesi çerçevesinde birleşimini öngörmektedir (Bassin, 2011: 130).

Dugin’in neo-Avrasyacı düşüncesi, Putin dönemi dış politikasını da büyük ölçüde etkilemiştir. Rusya’nın 1990’lı yıllardaki askeri doktrin ve ulusal güvenlik belgelerinde neo-Avrasyacı düşüncenin teorik yansımalarına, 2000’li yıllardaki askeri doktrin ve ulusal güvenlik belgelerinde ise söz konusu düşüncenin pratik yansımalarına rastlamak mümkündür. 1993 yılından günümüze kadar olan tüm dönemlerin askeri doktrin ve ulusal güvenlik belgelerinde, Avrupa-Atlantik yapının “yakın çevre” için en önemli bir tehdit unsuru olduğu vurgulanmaktadır. Bu arada SSCB’nin dağılmasının yaratmış olduğu şaşkınlığı üzerinden atan Rusya, 2000’li yıllarda hızlı bir şekilde toparlanmaya başlamış ve ABD merkezli Avrupa-Atlantik yapının, öncelikle “yakın çevre” sine yönelik politikalarına, ikinci olarak ta bu yapının dünya meselelerine yönelik politikalarına karşı sert bir tavır takınmıştır (Kurt, 2014: 105, 112, 120).

Küresel Süreçte Rus Jeopolitik Düşüncesinin Dönüşümü

Rusya, güç statüsünü tarihsel süreç boyunca meydana gelen uluslararası değişimlere paralel olarak belirlemiştir (Yıldırım, 2013: 68). Ancak Rusya’ya dair ilk kaynaklar, toprak

unsurunun, Rus jeopolitiğinin her dönem ana belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda yabancı toprakların işgali, daha geniş coğrafyalara yayılma ve daha geniş topraklara sahip olma düşüncesi, Rus jeopolitiğinin temel dayanaklarını oluşturmuştur (Hasanov, 2010: 132).

Çarlık dönemi Rus jeopolitik düşüncesinin “organik devlet” anlayışı çerçevesinde, ağırlıklı olarak coğrafya merkezli, yayılcı bir politikaya dayandırıldığını söylemek mümkündür (Yıldırım, 2013: 68). Üçüncü Roma doktrininden önce sadece Rus topraklarını bir araya getirmeyi hedefleyen Rus jeopolitik düşüncesi, Üçüncü Roma doktrininden sonra sınırsız bir emperyal yayılma misyonuna dönüşmüştür (Poe, 2001: 413). Böylece Üçüncü Roma doktrini ile ortaya çıkan Pan-Ortodoks düşüncesi, Rusya’da klasik jeopolitik akım olarak gelişmeye başlamıştır. Rus İmparatorluğunun genişlemesine paralel olarak, işgal edilmiş topraklarda etkinliğini artıran Pan-Ortodoks düşüncesi, Slavları ve Slav olmayan halkları Osmanlı egemenliğinden kurtarma bahanesiyle kendi safına çekmeyi amaçlamıştır (Hasanov, 2010: 133-134). Bu çerçevede Çarlık döneminin jeopolitik düşüncesi, Ratzel’in “hayat alanı” kavramına dayandırdığı jeopolitik yaklaşımı ile ilişkilendirilebilir.

Moskova Knezliği’nin Rus Çarlığı’na dönüşmesinin ardından, 18. yüzyılda Büyük Petro ile devletin İmparatorluğa dönüşmesi; Birinci Dünya Savaşı; 1917 yılında yaşanan Bolşevik Devrimi’nin ardından Çarlık Rusyası’nın yıkılması ve yerine 1922 yılında SSCB’nin kurulması; İkinci Dünya Savaşı; Soğuk Savaş dönemi; SSCB’nin yıkılarak yerine Rusya Federasyonu’nun kurulması ve Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, Rusya’nın jeopolitiğinin dönüşümünde etkili olan temel kırılma noktaları olmuştur (Yıldırım, 2013: 68). Bu kapsamda Cafersoy (Cafersoy, 2002: 74), Rusya’nın jeopolitik yaklaşımlarını, “Batıcı/Atlantikçi Akım”, “Yeni Avrasyacılık”, “Rus Milliyetçiliği Akımı” ve “Uzlaşmacı/Uzlaştırıcı Akım” olmak üzere dört kategoriye ayırmaktadır.

18. yüzyılda Rus jeopolitik düşüncesi, kültür/kimlik merkezli tartışmalar doğrultusunda şekillenmiştir. Büyük Petro döneminde Rusya’nın Batılılaştırılması amacıyla gerçekleştirilen reform girişimleriyle ortaya çıkan Batıcılık akımı, Slavcı düşüncenin tepkisiyle karşılaşmıştır (Cafersoy, 2002: 74). 19. yüzyıla birlikte Rus jeopolitiği, birbirinin tamamen zıttı olan Batıcılık ve Slavcılık düşüncesi üzerinden şekillenmiştir. 1854 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan Kırım Savaşı’nda, Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu yanında yer alması ve Rusya’nın bu savaşta büyük bir hezimete uğraması üzerine ülkede Batı karşıtlığı artmış ve Slavcı düşünce yükselişe geçmiştir (Hasanov, 2010: 134). Bolşevik Devrimi’nden sonra Sovyetler Birliği tarafından dışlanan Panslavizm düşüncesi, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte yükselen “Rus milliyetçiliği”nin temelinde yer edinmiştir (Cafersoy, 2002: 91). Bu süreçte Rus jeopolitik düşüncesine hâkim olan Avrasyacılık, Rus jeopolitiğinin önemli bir düşünce akımı olmaktan çok Rusya için realist argümanlara sahip ilk jeopolitik okul olma niteliği taşımıştır. Nitekim Avrasyacılık, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda Rusya’nın gerçekliğini ortaya koymak suretiyle dış dünya ile olan ilişkilerini belirlemektedir (Hasanov, 2010: 160).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Rusya, siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda olduğu gibi düşünsel alanda da değişim yaşamıştır (Cafersoy, 2002: 72). Sovyetler Birliği’nin dağılması, Rus tarihinin en acılı dönemlerinden biri olmuştur. Putin’in, “20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketlerinden biri” olarak nitelendirdiği (Yıldırım, 2013: 70) bu olay, kendine has

büyük güç ideolojisine sahip olan ve sınırlara büyük önem veren bir ülkenin, sıcak bir savaşa girmeksizin kısa süre içerisinde jeopolitik bir geri çekilme yaşamasına neden olmuştur (Cafersoy, 2002: 73). Bu dönemde Rusya, Sovyetler Birliği nüfusunun sadece %50'sine sahip iken, sanayi kapasitesinin %60'ına ve Sovyetler Birliği toprağının ise %70'ine sahip bulunmaktaydı. Toprak kaybı, Rusya'nın savunulması açısından önemli ve telafisi olmayan gedikler açtığından dolayı Rusya için sanayi ve nüfus alanındaki kayıptan daha acı vericiydi (Tezkan & Taşar, 2002: 205). Bu durumun yaratmış olduğu travma, "sınır", "toprak", "coğrafi konum" gibi kavramları içeren jeopolitik anlayışın Rusya'da yoğun ilgi görmesine yol açmış (Cafersoy, 2002: 73), bunun sonucunda "devlet", "coğrafya" ve "politika", Rus jeopolitiğini açıklayan üç önemli kavram olmuştur (Yıldırım, 2013: 70).

Bu dönemde Belarus (Beyaz Rusya), Ukrayna ve Kazakistan'ın geleceği, Uzak Doğu ile olan ilişkilerin geleceği, devlet biçiminin üniter mi, konfederasyon mu yoksa federal bir yapılanma şeklinde mi olacağı, yeni sınırlar içerisinde halkın bütünleşmesinin sağlanması, 21. yüzyılın başlarında Rusya'nın "ne" ve "neresi" olduğu ve kimlerin "Rus" kimliğine sahip olduğu, dış dünya ile ilişkilerin yanı sıra, kuzey ve güney Kafkasya ile ilişkilerin geleceği vb. sorular ve sorunlar, Rus jeopolitikçileri için yanıtlanması ve çözülmesi gereken soru ve sorunlar arasında yer almıştır (Tezkan & Taşar, 2002: 205-206). Söz konusu sorunlar karşısında, Rus jeopolitiğinin uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle zaman zaman değişime uğradığı görülmektedir. Bu dönemde sol kesimler tarafından da benimsenen neo-Avrasyacılık yaklaşımı ile birlikte, Rusya'nın geleneksel düşünce sistemini oluşturan ve uluslararası sistemin analizinde sınıf çatışmasına dayalı Marksist-Leninist düşüncenin zamanla etkisini kaybettiği ve geleneksel ve devletçi jeopolitik anlayışların yükselişe geçtiği görülmektedir (Trenin, 2001: 288). Rusya'da ideolojik devletin sonu ile başlayan misyon arayışları sonucu ortaya çıkan jeopolitik yaklaşımlar, "jeopolitiğin rönesansı" olarak tanımlanmıştır (Cafersoy, 2002: 100).

Neo-Avrasyacı düşüncenin önde gelen ismi Dugin'e göre, modern Rusya için hem iç hem de dış siyasette birbiriyle zıt üç jeopolitik model vardır. Bunlardan ilki, Rus halkının nostaljik duygularına hitap eden "Sovyet modeli"dir. İkinci model Amerikan yanlısı model olarak nitelendirdiği "liberal-demokrat model"dir. Üçüncü model ise ilkelerini hem Rusya'nın siyasi tarihinden hem de modern toplum gerçekliğinden alan "Avrasyacılık modeli"dir. Dugin Rusya'nın iç ve dış siyasetinde, hem devlet, hem halk hem de kültür açısından Rusya'yı kendine özgü, bağımsız bir medeniyet olarak kabul eden Avrasyacılık modelinin uygulanmasını önermektedir (Tezkan & Taşar, 2002: 213). Dugin (Dugin, 2014: 21, 36), "post-emperyal" mirasa vurgu yaparak, Rus halkının bir imparatorluk halkı olduğunu, ulus devlete dönüştüğü zaman arka arkaya felaketler yaşayacağını ileri sürmektedir. Bununla birlikte Dugin, Rusya'nın bir küresel güç olduğunu ifade ederek, bölgesel güç olma fikrine karşı çıkmıştır. Bu kapsamda Asya ile Avrupa arasında bir köprü olma iddiasıyla ortaya çıkan neo-Avrasyacılığın, çok etnikli bir toplum yapısı söyleminden yola çıkarak, kendine has bir medeniyet kurmayı hedeflediği, ancak bu hedefi gerçekleştirmeye dönük güçlü argümanlar ortaya koymak yerine, Rusya'nın Avrasya'daki geleceğine dair güçlü argümanlar ürettiği görülmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın dünya siyasetinde söz sahibi bir aktör olmasını sağlamada, daha önce uygulanmış olan askeri yöntemler ve enerji kaynaklarının denetimini ele geçirmeye yönelik politikalar yerine, üretim ve dünya piyasasına katılımın daha etkili

olacağı anlaşılmıştır (Tezkan & Taşar, 2002: 210-211). Bu çerçevede 1992 yılında başlayan, “Batıyla uyum içerisinde” ve Batı’nın desteğini sağlayarak uluslararası sisteme dahil olma süreci, 2000’li yıllara gelindiğinde “Batıya rağmen” devam etmiştir. Ancak kapitalist sisteme katılabilme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması ve Çeçenya politikasına yönelik Batı’nın tepkisi, Rus toplumunda Batı karşıtı eğilimleri güçlendirmiştir. Batıya yönelik tepki sonucunda Rusya yönünü bu kez Doğu’ya çevirmiştir (Tellal, 2000: 211, 219). Batıcılık düşüncesinden uzaklaşıldığı bu süreçte, neo-Avrasyacılığın ilk ortaya çıktığı dönemdeki “köprü rolü” iddiasından vazgeçilmiş, Rusya’nın Avrasya’da hegemon güç olma hedefine odaklanılmıştır. Bu bağlamda Asya’nın doğusundaki ülkeler ile ilişkilere önem verilmiştir (Tezkan & Taşar, 2002: 211).

Putin iktidarı ile birlikte Avrasyacılık düşüncesi, Rus dış politikasında daha etkin bir şekilde kullanılmıştır (Taştan, 2012: 125). “Güçlü devlet”, “vatansızlık” ve “toplumsal dayanışma” gibi söylemlerin sıklıkla kullanıldığı Putin döneminin (Yılmaz, 2015: 116), neo-Avrasyacı doktrinin hemen hemen tüm yönleriyle teoriden pratiğe aktarıldığı dönem olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Putin dönemi Rus jeopolitik düşüncesinin, Batıcı, neo Avrasyacı ve Rus milliyetçi akımlarının aşırı nitelikli önermelerinden kaçınarak Rusya’nın jeopolitik bağımsızlığını sağlamasını öneren ve söz konusu akımların bir sentezinden oluşan “uzlaşmacı” bir anlayışa dayandığını söyleyenler de bulunmaktadır. Rusya’nın mevcut şartlarda artık süper bir güç olmadığını ve yeni bir kutuplaşmayı kaldıramayacağını kabul eden bu anlayış, buna rağmen Rusya’nın hem coğrafi bir güç olduğunu hem de uluslararası sistemde hala büyük bir güç olduğunu her fırsatta dile getirmektedir (Cafersoy, 2002: 96, 100-101). Bu kapsamda Putin’in 2001 yılında, milli marş olarak eski Sovyet milli marşını, devlet bayrağı olarak da Çarlık Rusyası bayrağını kabul etmesi dikkat çekicidir (Yılmaz, 2015: 115).

Küreselleşmeyle birlikte sınırların öneminin azalmasına paralel olarak coğrafya merkezli klasik jeopolitik teoriler devletler arasındaki güç mücadelesini açıklamada yetersiz kalmıştır. Bilgi ve enformasyon çağı olarak nitelenen bu yeni dönemde önem kazanan eleştirel jeopolitik, Rusya’nın da jeopolitik düşüncesinde yer etmiştir. Rusya’da Putin Döneminin başladığı 21. yüzyılda, küreselleşme sürecinde ulaşım ve teknolojik alanda hızla yaşanan gelişmeler, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, askeri ve güvenlik alanlarında da etkili olmuştur. Bu süreçte giderek artan ayrılıkçı faaliyetler, uluslararası terörizm, ekonomik ve siyasi anlamda dışa bağımlılık, organize suçlar ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi ülkelerin güvenliğini riske atan yeni tehdit unsurları olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni tehdit unsurları Rusya’nın da güvenliğini olumsuz etkilemiştir. Neo-Avrasyacı akımın etkili olduğu Putin Rusyası, bu tehditlere karşı hem Batı hem de Doğu ülkeleri ile işbirliğine yönelik politikalar takip ederek çok kutuplu bir dünya düzeni kurmayı hedeflemiştir (Erişen, 2004: 183). Bu bağlamda hem teknolojik alandaki, hem de kalkınma düzeylerindeki gelişmişlikleri ile Rusya’nın rakibi olan ABD, AB ve Çin karşısında Rusya, hem bu ülkelere karşı üstünlüğü ele geçirmek hem de gelecekte karşısına çıkabilecek tehditlere karşı önlem almak amacıyla eski etki alanlarında “Avrasya Birliği” adıyla, AB benzeri bir ekonomik birlik kurmuştur (Yılmaz, 2015: 117). Ancak Dugin’e göre tek başına Rusya’nın stratejik büyüklüğü, hedeflenen çok kutuplu bir dünyanın gerçekleşmesine yönelik yapılması gereken siyasi faaliyetler için yetersizdir. Bu nedenle BDT üyesi ülkelerin oluşturulmuş olan bu birliğe katılması şarttır

(Tezkan ve Taşar, 2002: 215). Bu düşünce, başta Ukrayna'ya yönelik politikası olmak üzere Rusya'nın günümüz dış politika davranışlarını açıklamaktadır.

Sonuç

Uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler ve değişimleri anlayabilmek ve açıklayabilmek için, uluslararası sistemin en önemli aktörü olarak kabul edilen devletlerin jeopolitik düşüncelerini anlamak oldukça önemlidir. Zira jeopolitika, uluslararası sistemde yaşanan değişimlere göre kendini yenileyebilen bir yapıya sahiptir. Yani devletlerin jeopolitik düşüncelerini belirleyen unsurlar, içinde bulunulan dönemin koşullarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişim daha çok jeopolitiğin "mekan/alan" algısında kendini göstermektedir. Özellikle küreselleşme süreci ile birlikte, sınırların eski önemini kaybetmesi, jeopolitiğin ana unsuru olan "toprak" unsurunun da zamanla eski önemini kaybetmesine yol açmış; bu süreçte ortaya çıkan yeni değerler ve fikir akımlarına paralel olarak toprak unsurunun yanı sıra, sosyal, kültürel ve ekonomik unsurlar da jeopolitiğe dahil edilmiştir. Jeopolitiğe dair yaşanan bu algı değişimi, ortaya atılan jeopolitik teorilere de yansımıştır. Nitekim küreselleşmenin etkisiyle birlikte, klasik dönemin jeopolitik teorileri, merkez kabul ettiği üç önemli alan olan kara-deniz-hava alanlarına hâkimiyeti öngörürken, günümüzde ise uzay hâkimiyetinin ve enerji kaynaklarının kontrolünün önemli olduğunu iddia eden teoriler ortaya atılmıştır.

Uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler ve değişimler, Rusya'nın da tarihsel süreç içerisindeki jeopolitik düşüncesinde de değişimlere yol açmıştır. Buna rağmen Rus jeopolitik düşüncesinde "toprak" unsuru önemini hiçbir dönem kaybetmemiş ve Rus jeopolitik düşüncesinin ana unsuru olmaya devam etmiştir. Zira Rusya'nın her dönemki jeopolitik düşüncesinde, yayılmacı hedeflerinin izlerine rastlamak mümkündür. Bununla birlikte tarihsel misyon ve kimlik tartışmaları da her Rus jeopolitik düşüncesini şekillendiren ana karakterlerdir.

Sonuç olarak iç ve dış siyasette yaşanan değişim ve dönüşümlerin etkisiyle değişime uğramış olsa da Rus jeopolitik düşüncesinin her dönem Rus emperyal kimliğinden ve Rus eksepsiyonalizminden izler taşıdığı görülmektedir. Nitekim Çarlık döneminden Sovyet sonrası döneme kadar, bir başka ifadeyle Üçüncü Roma Teorisi'nden Neo-Avrasyacılık Teorisi'ne kadar, toprak unsurunun belirleyici olduğu Rus jeopolitik düşüncesinde, her dönem yayılmacı bir hedefin olduğu görülmekle birlikte Rusya'nın kendine özgü üstün bir medeniyet olduğuna dair yapılan vurgu da dikkat çekmektedir.

Kaynaklar

Acar, K. (2004). *Başlangıçtan 1917 devrimi'ne kadar Rusya tarihi*. Nobel Yayınları.

Aktel, M. (2001). Küreselleşme süreci ve etki alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6(2), 193-202.

Aktürk, Ş. (2017). Batı'nın diğer 'öteki'si olarak: Rusya. *Lacivert Dergi*, (34), <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2017/04/12/batinin-diger-otekisi-olarak-rusya>

Bassin, M. (2011). 'Klasik' ve 'yeni' Avrasyacılık: Geçmişten gelen devamlılık. *Bilge Strateji*, 2(4), 117-135.

- Bozkurt, V. (2005). *Değişen dünyada sosyoloji*. Aktüel Yayınları.
- Braden, K. & Shelley, F. M. (2000). *Engaging geopolitics*. Published by Rowman & Littlefield.
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri* (Y. Türedi, Çev.). İnkılap Yayınları.
- Cafersoy, N. (2002). Rus jeopolitik düşüncesinde misyon arayışları. *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel*, 8(4), 51-101.
- Canikoğlu, E. (2020). Rus güvenlik düşüncesinin gelişiminde jeopolitik faktörlerin ve avrasyacılığın rolü. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(22), 1137-1164.
- Caşın, M. H. (2006). *Novgorod knezliği'nden XXI. yüzyıla Rus imparatorluk stratejisi*. Okumuş Adam Yayınları.
- Çiçek, C. (2005). Küreselleşme süreci ve Türkiye'ye etkileri. Karabulut, B. (Editör), *Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler*. (ss. 38-53). Platin Yayınları.
- Dağı, Z. (2002). *Kimlik, milliyetçilik ve dış politika Rusya'nın dönüşümü*. Boyut Yayınları.
- Dolman, E. C. (2003). Uzak çağında jeostrateji: Astropolitik bir çözümleme. Gray, C. S. & Sloan, G. (Editors), *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*. (ss. 111-143). ASAM Yayınları.
- Dugin, A. (2014). *Rus jeopolitiği avrasyacı yaklaşım* (V. İmanov, Çev.). Küre Yayınları.
- Elma, F. (2009). Sovyet sonrası Rusya ve orta asya. *Journal of Azerbaijani Studies*, 1(4), 129-143.
- Erbaş, G. (2012). *Klasikten eleştirel jeopolitiğe karadeniz jeopolitiğinin dönüşümü* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Erişen, C. (2004). Rusya Federasyonu'nda ulusal güvenlik yaklaşımı ve askeri doktrinler. Büyükakıncı, E. (Editör), *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. (ss. 165-195). Phoenix Yayınları.
- Fukuyama, F. (1998). The end of history?. Tuathail, G. Ó., Dalby, S. & P. Routledge (Editors), *The Geopolitic Reader*. (ss. 114-125). Routledge Published.
- Germeç-Tanrıverdi, E. (2017). *Sosyolojik açıdan küreselleşme ve ulus devlet (Giddens, Bauman ve Habermas Örneği)*. Seçkin Yayınları.
- Glebov, S. (2003). Science, culture, and empire: Eurasianism as a modernist movement. *Slavic & East European Information Resources*, 4(4), 13-31.
- Gray, C. S. (2003). Coğrafya kaçınılmazdır. Gray, C. S. & Sloan, G. (Editors). *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*. (ss. 215-238). ASAM Yayınları.
- Hasanov, A. (2010). *Jeopolitik* (A. Ağaoğlu & F. Şammedov, Çev.), Babı Ali Kültür.
- Hobsbawm, E. (1994). *Age of extremes the short twentieth century 1914-1991*. Abacus.
- Huntington, S. P. (1993). The clash of civilizations?, *Foreign Affairs The Clash at 20 Abridged*. 3-28, <https://www.foreignaffairs.com/system/files/c0007.pdf>
- İlhan, S. (1989). *Jeopolitik duyarlılık*. TTK Yayınları.
- İlhan, S. (1993). *Türkiye'nin ve Türk dünyasının jeopolitiği*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İlhan, S. (2002). Jeopolitik kavramı ve unsurları. *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel*, 8(4), 318-322.
- İmanov, V. (2008). *Avrasyacılık Rusya'nın kimlik arayışı*. Küre Yayınları.

- İsmayılov, M. (2011). *Avrasyacılık mukayeseli bir okuma Türkiye ve Rusya örneği*. Doğu Batı Yayınları.
- İşyar, Ö. G. (2018). *Avrasya ve avrasyacılık*. Dora Yayınları.
- Kaya, S & İşyar, Ö. G. (2009). Rus yayılcılığı ve slavofil düşüncenin tarihsel gelişimi. *OAKA*, 4(8), 25-29.
- Karabulut, B. (2005). *Strateji jeostrateji jeopolitik uluslararası ilişkilerde anahtar kavramlar serisi: 1*. Platin Yayınları.
- Kurt, S. (2014). Neo-avrasyacı perspektiften Rusya Federasyonu'nun güvenlik algısı. *Güvenlik Stratejileri*, (28), 91-125.
- Kutlu, E. & Eşkinat, R. (2002). *Dünya ekonomisi*. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Mackinder, H. J. (1919). *Democratic ideals and reality a study in the politics of reconstruction*. Henry Holt And Company.
- Mcluhan, M. (2001). *Gutenberg galaksisi: tipografik insanın oluşumu* (G. Çağalı Güven, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Özey, R. (2019). *Jeopolitik tanımlar, teoriler ve değişimler*. Pegem Yayınları.
- Özder, A. (2013). Avrasya kavramı ve önemi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II(2), 65-88.
- Özsavaş Atay, S. (2016). Klasik jeopolitik yaklaşımlar ve eleştirel jeopolitik söylem. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 144-155.
- Palabıyık, M. S. (2009). *Batı'da jeopolitik düşünce*. Orion Yayınları.
- Parker, G. (1998). *Geopolitics: past, present and future*. Pinter Published.
- Poe, M. (2001). Moscow, the third rome: the origins and transformations of a 'pivotal moment'. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, 49(3), 412-429.
- Retaillé, D. (2000). Tarihte jeopolitik. *Geopolitics*, 5(2), 35-51.
- Sapmaz, A. (2008). *Rusya'nın transkafkasya politikası ve Türkiye'ye etkileri*. Ötüken Yayınları.
- Serbest, M. B. (2017). Tarihsel süreçte Rus avrasyacılığı: Klasik avrasyacılıktan neo-avrasyacılığa. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 285-307.
- Sergunin, A. A. (2004). Discussions of international relations in post-communism Russia. *Communist and Post-Communist Studies*, 37, 19-35.
- Sloan, G. (2003). Sir Halford J. Mackinder: geçmişten günümüze kalpgah kuramı. Gray, C. S. & Sloan, G. (Editors), *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya* (T. Karabacak, Çev.). (ss. 16-47). ASAM Yayınları.
- Spykman, N. J. (1942). *America's strategy in world politics the united states and the balance of power*. Harcourt, Brace And Company, Inc.
- Sönmez, A. S. (2010). Moskova'nın kutuplaşma çabaları: Putin dönemi Rus dış politikası. *T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Avrasya Etüdüleri*, 37, 37-76.
- Taştan, Y. K. (2012). Ulusal ülküden emperyal vizyona: Rusya'da kimlik arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 69-134.
- Taşkesen, S. (2009). Dünyanın kalbini arayan adam Halford John Mackinder. Palabıyık, M. S. (Editör), *Batı'da Jeopolitik Düşünce*. (ss. 55-77). Orion Yayınları.

- Tellal, E. (2000). Rusya Federasyonu'ndaki gelişmeler nasıl değerlendirilmeli?. *Mülkiye Dergisi*, 24(220), 211-220.
- Tezkan, Y. & Taşar, M. M. (2002). *Dünden bugüne jeopolitik*. Ülke Yayınları.
- Trenin, D. (2001). Üçüncü kuşak: 21. yüzyıla girerken Rus-Amerikan ilişkileri. *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, 6(4), 283-296.
- Tuathail, G. O. (2003). Eleştirel jeopolitiği anlamak: jeopolitik ve risk toplumu. Gray, C. S. & Sloan, G. (Editors), *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya* (T. Karabacak, Çev.). (ss. 143-168). ASAM Yayınları.
- Ulaş, B. (2011). *Jeopolitik: Türkiye'nin milli güvenliği ve Avrupa birliği üyelik süreci*. Başlık Yayınları.
- Walicki, A. (1980). *A history of Russian thought from the enlightenment to marxism* (H. Andrews Rusiecka, Translated). Clarendon Published.
- Yatin, G. (2009). Yaşayan bir organizma olarak devlet Friedrich Ratzel. Palabıyık, M. S. (Editör), *Batı'da Jeopolitik Düşünce*. (ss. 35-55). Orion Yayınları.
- Yıldırım, S. (2013). 1990 sonrası Rus dış politikasında batı karşısında kimlik ve statü arayışları. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 23(2), 61-99.
- Yılmaz, S. (2008). Jeopolitik ve istihbarat savaşları. 21. *Yüzyıl*, 125-148. <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/jeopolitik-ve-istihbarat-savaslari>
- Yılmaz, S. (2015). Yeni avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (34), 111-120.
- Yüksel, H. (2014). Küreselleşme sürecinin sosyal politika dinamikleri üzerinde neden olduğu değişimin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 127-151.